

НОРМАТИВНА УВЕРЕЊА О АГРЕСИВНОМ ПОНАШАЊУ КОД УЧЕНИКА СА ЛАКОМ ИНТЕЛЕКТУАЛНОМ ОМЕТЕНОШЋУ

Бојан Дучић, Светлана Каљача

Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, Београд

Циљ овог рада је испитивање нивоа прихватања агресивних форми понашања као адекватног облика социјалне интеракције и процена нивоа узимања у обзир последица агресивног понашања код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу.

Истраживањем је обухваћено 126 испитаника подељених у експерименталну групу коју је чинило 90 ученика са лаком интелектуалном ометеношћу (ЛИО) и контролну групу са 35 ученика који припадају општој популацији.

За процену нормативних уверења о агресивном понашању модификован је део Скале нормативних уверења о агресивности (Normative Beliefs about Aggression Scale, Huesmann R. L., Guerra G. N., 1997), док је за процену нивоа узимања у обзир последица сопственог понашања употребљена Скала узимања у обзир последица агресивног понашања (Concern for the consequences, Musher-Eizenman et al., 2004).

Ученици са ЛИО генерално више брину о последицама сопственог понашања од ученика опште популације и имају виши ниво прихватања агресивног реаговања као адекватног облика понашања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: агресивност, модел социјалног процесирања, нормативна уверења, интелектуална ометеност

УВОД

Социјалне вештине, као сет способности и знања, који припада предикторима успешне персонална адаптације на захтеве социо-културног окружења, могу се означити и као манифестације у понашању у

којима се огледа ниво постигнуте независности и квалитета живота индивидуе. Дефицит у овој области углавном се доводи у везу са општим развојем личности, животним искуством, социјалним фитбеком и евентуалним присуством различитих типова поремећаја у понашању, као што је агресивност у социјалним контактима (Duncan i sar., 1999).

Реч агресија или агресивност потиче од латинског агредиор што значи закорачити, ближе прићи, насрнути, изненада напасти. Агресивност представља мотивациону категорију, док је насиље чин понашања, односно форма реализације те мотивационе категорије (Гудовић 1996).

Биолошке, психолошке и социјалне експланаторне системе феномена агресивности у људском понашању настоје да понуде: антропологија, психологија, социологија, комуникологија, биологија и друге друштвене и природне научне дисциплине. Свака од овх научних дисциплина има свој ниво анализе феномена агресивности, у зависности од структуре сопствених теоријских оквира. Специјална едукација и рехабилитација, као наука изразитог трансдисциплинарног карактера, која предметом проучавања обухвата „биопсихосоцијалне факте који детерминишу и дискриминишу“ (Stošljević, 1998) особе са хендикепом, агресивност посматра у контексту процеса едукације и рехабилитације ове популације.

Агресивно понашање може да се протумачи и као последица дефицита социјалних вештина или маладаптивног начина решавања социјалних проблема. Ниво агресивног понашања детета може се предвидети на основу стратегија које оно употребљава при решавању социјалних конфликта. Агресивно понашање у детињству се везује за немогућност детета да употреби алтернативне облике понашања, посебно у ситуацијама у којима је агресивни одговор испровоциран од стране окружења. Чак и ако постоји могућност да основу агресивног понашања у детињству не чине агресивне стратегије, које се користе као доминантан начин решавања социјалних конфликта, дете склоно агресивном понашању ће овакве стратегије постепено усвојити као најефикаснији начин решавања конфликта. Сходно томе, у периоду адолесценције, његов начин процесирања информација и моралног просуђивања, значајно ће се разликовати од вршњака који у детињству није био превалентно агресиван, већ је користио алтернативне облике понашања, као доминантан начин остваривања сопствених циљева у социјалним интеракцијама (Keltikangas-Jarvinen, 2001).

Код агресивне деце когнитивно процесирање социјалних информација је специфично. Ова деца интерпретирају информације из социјалног окружења као непријатељске и углавном се опредељују за тип

реаговања који је непријатељски и праћен љутњом. Сматра се да они чешће, кроз машту, опробавају различите агресивне сценарије, тако да на тај начин приступ таквом облику реаговања у стварном конфликту постаје олакшан. Деца склонија агресивном реаговању разматрају само краткорочне, не узимајући у обзир дугорочније последице сопственог понашања. Она очекују позитиван исход након што испоље агресивно понашање, јер такав облик решавања конфликта сматрају успешним (McCarthy, 2005).

На основу модела Крика и Дожа (Crick and Dodge, 1994), Хасман (Huesmann 1988) и Машер-Ајзенман (Musher-Eizenman et al., 2004), представљају експланаторни модел којим се агресивни одговор појединца објашњава кроз четири фазе.

1. У првој фази особа настоји да процени природу подстицаја из социјалног окружења. Особа склона агресивном понашању, услед утицаја биолошких предиспозиција, претходног искуства и изложености агресивним моделима понашања, намере окружења преваходно тумачи као непријатељске.
2. У другој фази долази до активације интернализованих облика реаговања (скрипта) који одговарају тумачењу непријатељских намера окружења.
3. У трећој фази врши се процена прихватљивости планиране акције са становишта нормативних уверења о агресивном понашању, односно да ли ће се том акцијом остварити жељени циљ и да ли ће одређена особа бити способна да реализује планирану акцију (концепт самоефикасности) (Boxer et al., 2002 prema Musher-Eizenman et al., 2004).
4. Четврта фаза подразумева процену одговора социјалног окружења на изведену акцију, односно узимање у обзир последица агресивног понашања.

Група аутора сматра да за објашњење агресивног понашања особа са лакоом интелектуалном ометеношћу (у даљем тексту-ЛИО) моделом социјалног процесирања, није неопходно укључити процесе процене, самоефикасности и избора агресивног одговора. Ови аутори наводе да код особа са ЛИО генерисање агресивног одговора директно утиче на агресивно понашање без посредовања наведених процеса (Van Nieuwenhuijzen et al., 2006), као и да су два најважнија фактора везана за дете са ЛИО, на основу којих се може објаснити његово агресивно понашање: недостатак контроле импулса и генерисање агресивног одговора, услед сиромашног репертоара понашања, односно тешкоћа у спонтаној упо-

треби алтернативног, социјално прихватљивог облика понашања (Van Nieuwenhuijzen et al., 2009).

Хасман и Гера (Huesmann, Guerra 1997) појам нормативних уверења дефинишу као сопствено тумачење, разумавање, односно уверење о прихватљивости или неприхватљивости одређеног облика понашања. Арчер (Archer, 2004) дели ова уверења на инструментална и експресивна. Инструментална уверења о агресивности дефинише као уверење особе о неопходности примене агресивног понашања, као и о ефикасности оваквог облика понашања, док експресивна уверења о агресивности, дефинише као став да је агресивно понашање продукт губитка контроле и да представља испад у понашању, што особи која испољава агресију треба да послужи као оправдање за такав тип реакције. Када је реч о најмлађој популацији, општи ставови друштва о прихватљивости агресивног понашања утичу на уверења, а тако и на учесталост агресивног понашања ученика. Ниво агресивног понашања је најнижи у разредима у којим и учитељ и ученици активно осуђују појаву агресивног понашања.

Нормативна уверења обухватају и уверења о адекватном нивоу агресивности у одговору на провокативно понашање, која Хенри назива уверењима о оправданости осветничког понашања (Henry, et al., 2000). Агресивно понашање, које испољи особа која себе сматра жртвом неоправданог и повређујућег акта, назива се осветничким понашањем. Ово понашање је директно или индиректно усмерено ка починиоцу дела, за које жртва сматра да није у складу са социјалним нормама друштва коме припада и у функцији је застрашивања починиоца. Оно се разликује од хостилне агресивности, јер је његов циљ само одвраћање починиоца од даљег деловања, које није у складу са прихваћеним нормама понашања, док хостилна агресија има за циљ наношење што веће штете починиоцу, без обзира на последице по друштво и по особу која испољава осветничко понашање (Schmid, 2005).

Узимање у обзир последица сопственог агресивног понашања, одсликава ниво значајности који дете придаје потенцијалном одговору окружења на његово агресивно понашање, у виду критике или казне од стране родитеља или школе (Huesmann, 1998. према McCarthy, 2005).

Листа провокативних облика понашања је веома дуга и сачињена је од софистицираних облика који укључују разнородне манифестације: од директне, вербалне и релационе агресије (омаловажавање, псовање, оговарање, игнорисање, ометење особе да оствари жељени циљ) до отворене физичке провокације, у коју спадају понашања попут гурања, шамарања, шутирања и сл.. Основну одредницу провокативног понашања чини начин на који особа, ка којој је провокација усмерена, интерпрети-

ра понашање провокатора. Висок степен индивидуалних и културолошких разлика утиче на то да одређено понашање једна особа тумачи као провокативно, а друга као неутрално или чак и пријатељско.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ овог рада је испитивање нивоа прихватања агресивних форми понашања као адекватног облика социјалне интеракције и процена нивоа узимања у обзир последица агресивног понашања код ученика са лаком интелектуалном ометеношћу.

МЕТОД

Узорак

Узорком је обухваћено 126 испитаника, подељених у експерименталну групу, коју је чинило 90 ученика са ЛИО и контролну групу, која је обухватила 35 ученика типичне популације, за које смо добили сагласност родитеља за учешће у овом истраживању. Истраживање је реализовано у периоду од септембра до априла шк. 2010/2011 године, на територији Београда. Експериментална група формирана је од ученика три основне школе за ученике са интелектуалном ометеношћу, док смо контролном групом обухватили ђаке једне редовне основне школе. Узорком су обухваћени ученици од 4 до 8 разреда.

Табела 1 – Дистрибуција узорка према узрасту

	AS	SD	Min.	Max.
Експериментална група	14,06	2,111	10	18
Контролна група	11,50	1,000	10	13
Укупно	13,59	2,190	10	18

Табела 2 – Дистрибуција узорка према полу

Пол испитаника	мушки		женски		укупно
Експериментална група	55	61 %	35	39 %	90
Контролна група	14	40 %	21	60%	35
Укупно	69	55,2 %	56	44,8	125

Инструменти и процедура испитивања

За процену нормативних уверења о агресивном понашању употребљена је модификована субскала Уверења о осветничкој агресивности (у даљем тексту - УОА) (The Retaliatory Beliefs Subscale) као део Скале нормативних уверења о агресивности (Normative Beliefs about Aggression Scale, Huesmann R. L., Guerra G. N., 1997). На основу осам оригиналних вињета, којима се описују социјални конфликти (у прве четири су укључене вербална и физичка агресивност, а у друге четири само физичка) осмишљено је 12 вињета, тако што је у верзији прилагођеној популацији испитаника са ЛИО свака појединачна оригинална вињета трансформисана у две - раздвајањем вербалне агресивности од физичке. На тај начин смо од прве четири оригиналне вињете добили осам.

Начин давања одговора на оригиналној скали такође је прилагођен особама са ЛИО. У оригиналној верзији од испитаника се тражи да директно, након што се упознао са проблем ситуацијом, изабере један од одговора на четворостепеној скали (потпуно се слажем, слажем се, не слажем се и потпуно се не слажем). Како бисмо што боље прилагодили скалу испитаницима са ЛИО, начин давања одговора на проблем ситуацију је значајно измењен. Након што се испитаник упозна са садржајем вињете, постављају се три подпитања, којима се ниво прихватања испољеног агресивног понашања градира на основу нивоа учесталости његовог испољавања. На свако од ових подпитања испитаник одговара са ДА (то је уреду) или са НЕ (то није уреду). На основу анализе одговора на сва три подпитања, добија се укупан скор тј. одговор испитаника на задату конфликтну ситуацију који се потом распоређује на четворостепеној скали. На овај начин обезбеђена је и могућност детектовања и одбацивања насумичних одговора.

Део оригиналне скале који се односи на општа уверења није употребљен због нивоа захтева који подразумева схватање апстрактних категорија и тешкоћа генерализације који су присутни код испитаника са ЛИО.

За процену нивоа узимања у обзир последица сопственог понашања употребљена је Мак Карти (McCarthy, 2005) модификација Скале узимања у обзир последица агресивног понашања (у даљем тексту - УОПАП) (Concern for the consequences, Musher-Eizenman et al., 2004). Ова скала се састоји од шест вињета. Садржај сваке вињете представља опис једне конфликтне ситуације. Од испитаника се тражи да одговори шта би учинио у описаној конфликтној ситуацији, са освртом на потенцијалне последице изабраног понашања. На основу одговора, на садржај прве четири вињете, испитује се узимање у обзир последица

агресивног понашања. Испитаник избором агресивног одговора на провокацију, ризикује да трпи последице од стране формалних ауторитета, односно да буде кажњен у школи, да буде изложен грдњи родитеља, да изгуби поверење наставника, да изгуби поверење родитеља и да буде кажњен од стране родитеља.

На основу одговора на садржај последње две вињете, процењује се испитаниково узимање у обзир негативних последица одсуства агресивне реакције. Изостанак агресивног одговора излаже испитаника евентуалним негативним последицама које трпи од стране неформалних ауторитета, попут интензивирања вербалне и физичке агресије усмерене ка испитанику од стране групе вршњака.

Испитаник има могућност градирања одговора о забринутости због потенцијалних последица на четири нивоа: од, не бринем се уопште, до, то ме много брине.

РЕЗУЛТАТИ

Табела 3 – УОПАП Дескриптивне мере за подељене скорове

		N	AS	SD	Min.	Max.
УОПАП-укупан скор последице везане за родитеље и наставнике	Експериментална (МО)	90	1,94	1,041	0	3
	Контролна (ученици типичног развоја)	35	1,94	,721	1	3
	Укупан скор	125	1,94	,959	0	3
УОПАП- укупан скор последице одсуства агресивне реакције	Експериментална (МО)	90	1,40	1,045	0	3
	Контролна (ученици типичног развоја)	35	,79	,656	0	3
	Укупан скор	125	1,23	,989	0	3
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	Експериментална (МО)	90	1,67	,699	,17	3,00
	Контролна (ученици типичног развоја)	35	1,39	,421	,50	2,33
	Укупан скор	125	1,59	,645	,17	3,00

Табела 4 – УОПАП Резултати Т теста за независне узорке

		Левенов тест једнакости варијанси ¹		т-тест једнакости АС		
		F	p.	t	df	p.
УОПАП- укупан скор последнице везане за ро- дитеље и наставнике	једнаке варијансе	11,115	,001	-,030	123	,976
	неједнаке варијансе			-,035	89,117	,972
УОПАП- укупан скор последнице одсуства агресивне реакције	једнаке варијансе	11,657	,001	3,235	123	,002
	неједнаке варијансе			3,930	97,748	,000
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	једнаке варијансе	11,002	,001	2,228	123	,028
	неједнаке варијансе			2,747	101,284	,007

Значајне разлике између експерименталне и контролне групе регистроване су на укупном скору узимања у обзир последица агресивног понашања ($t=2,747$; $p=,007$). Ученици са ЛИО генерално више брину о последицама сопственог понашања од ученика опште популације.

Уочено је постојање тенденције различитости између ученика са ЛИО и ученика типичног развоја у домену разматрања негативних последица агресивног одговора, али и у домену узимања у обзир последица одсуства агресивне реакције ($t=3,930$; $p=,000$).

Табела 5 – УОПАП Дескриптивне мере испитаника различитог пола у узорку у целини

		N	AS	SD	Min.	Max.
УОПАП- укупан скор по- следнице везане родитеље и наставнике	Мушки	55	1,93	1,053	0	3
	Женски	35	1,94	1,037	0	3
	Укупан скор	90	1,94	1,041	0	3
УОПАП- укупан скор по- следнице одсуства агресив- не реакције	Мушки	55	1,58	1,031	0	3
	Женски	35	1,11	1,015	0	3
	Укупан скор	90	1,40	1,045	0	3
Укупни скор узимања у об- зир последица агресивног ронашања	Мушки	55	1,74	,687	,17	3,00
	Женски	35	1,56	,713	,17	2,83
	Укупан скор	90	1,67	,699	,17	3,00

Табела 6 – УОПАП Резултати анализе варијансе у провери полних разлика на узорку у целини

		df	F	Sig.
УОПАП -укупан скор последице везане за родитеље и наставнике	Између група	1	,002	,967
	Унутар група	88		
	Укупно	89		
УОПАП укупан скор последице одсуства агресивне реакције	Између група	1	4,452	,038
	Унутар група	88		
	Укупно	89		
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	Између група	1	1,482	,227
	Унутар група	88		
	Укупно	89		

Утврђено је постојање значајних полних разлика у скоровима на субскали узимања у обзир последица одсуства агресивне реакције. Разлике указују да ученици више узимају у обзир последице одсуства агресивне реакције од ученица.

Табела 7 – УОПАП Дескриптивне мере испитаника различитог пола у експерименталној групи

		N	AS	SD	Min.	Max.
УОПАП-укупан скор последице везане за родитеље и наставнике	Мушки	14	1,79	,802	1	3
	Женски	20	2,08	,657	1	3
	Укупан скор	34	1,96	,724	1	3
УОПАП- укупан скор последице одсуства агресивне реакције	Мушки	14	,57	,584	0	2
	Женски	20	,98	,658	0	3
	Укупан скор	34	,81	,652	0	3
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	Мушки	14	1,24	,356	,50	1,67
	Женски	20	1,53	,422	,83	2,33
	Укупан скор	34	1,41	,417	,50	2,33

*Табела 8 – УОПАП Резултати анализе варијансе у провери
полних разлика у експерименталној групи*

		df	F	Sig.
УОПАП- укупан скор последице везане за родитеље и наставнике	Између група	1	1,410	,244
	Унутар група	32		
	Укупно	33		
УОПАП- укупан скор последице одсуства агресивне реакције	Између група	1	3,389	,075
	Унутар група	32		
	Укупно	33		
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	Између група	1	4,410	,044
	Унутар група	32		
	Укупно	33		

Постоје значајне полне разлике у узорку ученика са ЛИО, тако да испитаници женског пола остварују више скорове на скали узимања у обзир последица агресивног понашања. Другим речима, ученице, у овом подузорку, више узимају у обзир последице агресивног понашања од својих вршњака мушког пола.

У контролној групи нису присутне значајне разлике на субскали Уверења о осветничкој агресивности и скали Узимање у обзир последица сопственог понашања у односу на пол испитаника.

Табела 9 – УОПСП и УОА Корелације у узорку у целини, експерименталној и контролној групи

		Узраст испитаника у годинама		
		Узорак у целини	Експеримент. група	Контролна група
УОА- укупан скор за ставке вербалне агресије	r	,013	,270*	-,115
	Sig.	,912	,050	,628
	N	73	53	20
УОА- укупан скор за ставке физичке агресије	r	,124	-,101	,246
	Sig.	,290	,458	,309
	N	75	56	19
Укупни скор уверења о осветничкој агресивности	r	-,100	-,042	-,188
	Sig.	,299	,694	,441
	N	109	90	19
УОПАП- укупан скор последице везане за родитеље и наставнике	r	,052	,130	-,263
	Sig.	,590	,221	,276
	N	109	90	19
УОПАП- укупан скор последице одсуства агресивне реакције	r	-,054	,024	-,270
	Sig.	,576	,819	,264
	N	109	90	19
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	r	-,027	,007	,041
	Sig.	,784	,950	,867
	N	109	90	19

Испитивањем повезаности узраста са уверењима о осветничком понашању и узимању у обзир последица агресивног понашања, показало се да у експерименталној групи постоји значајна повезаност скорa вербалне агресије из субскеале уверења о осветничкој агресивности са узрастом испитаника. Према резултатима који се односе на ученике са ЛИО, што је већи узраст испитаника, то је склоност ка вербалној агресији већа, и обрнуто.

Табела 10 – УОПАП *Дескриптивне мере за оба подузорка испитаника*

	Група	N	AS	SD	Min.	Max.
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	Експериментална (МО)	90	1,6741	,69908	,17	3,00
	Контролна (ученици типичног развоја)	35	1,3924	,42180	,50	2,33
Укупни скор уверења о осветничкој агресивности	Експериментална (МО)	90	,8383	,69273	,00	3,00

Табела 11 – УОПАП и Резултати *t* теста за независне узорке

		Левенов тест једнакости варијанси ²		t-тест једнакости АС		
		F	Sig.	t	df	Sig.
Укупни скор узимања у обзир последица агресивног понашања	једнаке варијансе	11,002	,001	2,228	123	,028
	неједнаке варијансе			2,747	101,284	,007
Укупни скор уверења о осветничкој агресивности	једнаке варијансе	2,564	,112	-1,067	123	,288
	неједнаке варијансе			-1,141	71,670	,258

Ученици са ЛИО, у односу на ученике опште популације, остварају нешто више скорове на субскали Узимања у обзир последица агресивног понашања, док на субскали Уверења о осветничкој агресивности остварају ниже скорове.

ДИСКУСИЈА

Користећи Скалу нормативних уверења о агресивности (Huesmann R. L., Guerra G. N., 1997) и Скалу узимања у обзир последица агресивног понашања (McCarthy, 2005), МакКарти је утврдила да код ученика опште популације осветничко понашање, ниска негативна самопроцена и низак ниво забринутости за последице агресивног понашања, имају виши ниво корелације са реактивним облицима агресивности, не-

го са проактивним облицима агресивног понашања. Према Мак Карти постоји већа вероватноћа да деца која су склонија реактивној агресији више вреднују осветничко понашање, мање се осећају кривим након манифестовања осветничког понашања и мање су уверена да ће осетити негативне консеквенце због таквог понашања (McCarthy, 2005).

У нашем истраживању, показало се да ученике са ЛИО, у односу на ученике опште популације, више брину последице сопственог агресивног понашања. Ученици који су чинили експериментални узорак једнако су забринути када су у питању последице које могу трпети од стране формалних ауторитета, попут наставника или родитеља који ће осудити агресивну реакцију казном у школи, прекором, губитком поверења, или кад су у питању неформални вршњачки ауторитети, који ће одсуство агресивне реакције, односно осветничког понашања протумачити као неспремност ученика са ЛИО да се одупре виктимизацији.

Узимање у обзир последица одсуства агресивне реакције испитано је ајтемима „Ако не урадиш нешто да би узвратио тј. осветио се детету које те малтретира и гура, друга деца могу мислити да си слабић. Да ли се бринеш да би тако нешто могло да се догоди?“ и „Ако не урадиш нешто да би узвратио тј. осветио се детету које те малтретира и гура, може се десити да те онда малтретирају и гурају и друга деца. Да ли се бринеш да би то могло да се догоди?“. У оба случаја ученици са ЛИО су више узимали у обзир последице сопственог понашања, него што су то чинили испитаници опште популације. Ово се може тумачити и последицом реалног животног искуства које чешће садржи социјалне санкције ауторитета, као одговор на неприхватљиве облике понашања, него што је то случај код деце типичног развоја. Поред тога, чињеница је да се у школама за децу са ЛИО значајно више посвећује пажња васпитном раду са ученицима, који је углавном оријентисан на превенцију поремећаја у понашању, док су „типичне“ школе усмерене пре свега на наставни процес. Потребно је узети у обзир и чињеницу да, одсуством агресивног реаговања, ученик са ЛИО може себе довести у потенцијалну опасност да постане жртва булинга, што показује и већина истраживања у овој области. Ученици са ометеношћу чешће су жртве булинга у односу на ученике опште популације. Преко 52% ученика са неком врстом инвалидитета постаје жртва булинга у односу на 13,6 % ученика опште популације (Sveinsson, 2005).

Показало се да су дечаци забринутији због могућих последица одсуства реакције на непосредне провокације вршњака. Према истраживањима Крик и сар., дечаци сматрају да је физичка агресија један од најприхватљивих начина понашања у опхођењу са вршњацима (Crick et al., 1996).

Дечаци у експерименталном узорку мање узимају у обзир последице сопственог понашања у односу на девојчице, што је у складу са резултатима истраживања Мак Карти, која је утврдила да дечаци, у односу на девојчице, показују виши ниво реактивне агресије, проактивне агресије, осветничког понашања и нижи ниво забринутости због последица агресивног понашања (McCarthy, 2005).

У нашем истраживању у контролној групи нису утврђене полне разлике у уверењима о осветничком понашању и узимању у обзир последица сопственог понашања. Овакав налаз би свакако требало проверити у неком од будућих истраживања, у коме би контролну групу чинило више испитаника, него што је то овог пута било могуће.

Испитивањем повезаности узраста са осветничким понашањем и узимањем у обзир последица агресивног понашања, показало се да у експерименталној групи постоји значајна повезаност скоро вербалне агресије из субскеале Уверења о осветничкој агресивности са узрастом испитаника. Према резултатима који се односе на ученике са ЛИО, што је већи узраст испитаника, то је склоност вербалној агресији већа, и обрнуто. Утврђено постојање позитивне корелације вербалне агресивности и узраста можемо тумачити социјално когнитивним сазревањем ученика са ЛИО. Крокер (Crocket et al., 2006) наводи да су ученици са ЛИО склонили вербалној агресији од ученика са тежим облицима интелектуалне ометености. На основу испитивања 22000 родитеља, Тремблеј закључује да учесталост испољавања физичке агресије, услед развоја вербалне комуникације и социјализације, опада од треће до једанаесте године живота. У предшколском узрасту и у почетним разредима основне школе присутна је општа тенденција снижавања нивоа физичке агресивности, што је праћено упоредним порастом вербалне агресивности (Tremblay et al., 1996., према Tremblay 2000). Крик је дошао до закључка да за децу од девет до дванаест година живота, вербалне увреде представљају један од најприхваћенијих облика понашања у решавању конфликта са вршњацима истог пола (Crick et al., 1996).

У контролној групи нису присутне разлике на субкали Уверења о осветничкој агресивности и субкали Узимање у обзир последица сопственог понашања у односу на пол испитаника. Као аутори, сматрамо да су корелације у контролној групи спорне, пошто је ограничен распон узраста деце, па се варијабла узраста практично коначно понаша као константа (односно не би било математички очекивано да се добију значајне корелације).

ЛИТЕРАТУРА

1. Archer, J. (2004). Which attitudinal measures predict traits aggression? *Personality Individual Differences*. Vol. 36. No. 1, pp. 47-60.
2. Crick R. N., Bigbee A. M., Howes C. (1996). Gender Differences in Children's Normative Beliefs about Aggression: How Do I Hurt Thee? Let Me Count the Ways. *Child Development*. Vol. 67. No. 3, pp. 1003-1014.
3. Crocker A. G., Mercier C., Lachapelle Y., Brunet A., Morin D., Roy M.-E. (2006). Prevalence and types of aggressive behavior among adults with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. Vol. 50. No. 9, pp. 652-661.
4. Duncan D., Matson J. L., Bamburg J.W., Cherry K. E., Buckley T. (1999). The relationship of self-injurious behavior and aggression to social skills in persons with severe and profound learning disabilities. *Research Development Disabilities*. Vol. 20. pp. 441-448.
5. Гудовић З. (1996). Социо-антрополошке основе насиља, Београд
6. Henry D., Guerra N., Huesmann R., Tolan P., VanAcker R., Eron L. (2000). Normative Influences on Aggression in Urban Elementary School Classrooms. *American Journal of Community Psychology*. Vol. 28. No. 1, pp. 59-81.
7. Huesmann R. L., Guerra G. N. (1997). Children's Normative Beliefs About Aggression and Aggressive Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 72. No. 2, pp. 408-419.
8. Keltikangas-Jarvinen L. (2001). Aggressive behavior and social problem-solving strategies: a review of the findings of a seven-year follow-up from childhood to late adolescence. *Criminal Behaviour and Mental Health*. Vol. 11. No. 4, pp. 236-250.
9. McCarthy K. S. (2005). Social-Cognitive Predictors Of Reactive and Proactive Aggression: Investigation in a Diverse. Urban 5TH Grade Sample. A Thesis. Bowling Green State University
10. Musher-Eizenman R. D., Boxer P., Danner S., Dubow F. E., Goldstein E. S., Heretick M. L. D. (2004). Social-Cognitive Mediators of the Relation of Environmental and Emotion Regulation Factors to Children's Aggression. *Aggressive Behavior*. Vol. 30. No. 5, pp. 389-408.
11. Schmid J. (2005). The Vengeance Puzzle—Retributive Justice or Hostile Aggression?, *Aggressive behavior*. Vol. 31. No. 6, pp. 589-600.
12. Стошљевић (1998). Увод у дефектологију. Дефектолошки факултет. Београд
13. Tremblay E. R. (2000). The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *International Journal of Behavioral Development*. Vol. 24. No. 2, pp. 129-141.
14. Van Nieuwenhuijzen M. , de Castro B. O., Van der Valk I., Wijnroks L., Vermeer A., Matthys W. (2006). Do social information-processing models

explain aggressive behaviour by children with mild intellectual disabilities in residential care? *Journal of Intellectual Disability Research*. Vol. 50. No.11, pp. 801-812.

15. Van Nieuwenhuijzen M. , de Castro B. O., Van Aken M.A. G., Matthys W. (2009). Impulse control and aggressive response generation as predictors of aggressive behaviour in children with mild intellectual disabilities and borderline intelligence. *Journal of Intellectual Disability Research*. Vol. 53. No. 3, pp. 233-242.

NORMATIVE BELIEFS ABOUT AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF PUPILS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITY

BOJAN DUČIĆ, SVETLANA KALJAČA

Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

SUMMARY

The aim of this research is to examine acceptability levels of aggressive behavior as adequate way of social interaction and assessment level of concern for the consequences of pupils with mild intellectual disability (MID).

The research was done on the sample of 126 subjects, divided into experimental group consisted of 90 pupils with mild intellectual disability and control group comprised (composed) of 35 pupils who belong to general population.

For the assesment of normative belifes about aggressive behavior a part of Normative Beliefs about Aggression Scale was modified (*Normative Beliefs about Aggression Scale, Huesmann R. L., Guerra G. N., 1997*), while for the assesment of level of concern for the consequences of their own behaviour Concern for the consequences (Concern for the consequences, Musher-Eizenman et al., 2004) was used.

Pupils with mild intellectual disability generally are more concern for the consequences of their behavior than non disabled pupils and they have higher level of acceptability of aggressive behavior as adequate response form.

KEY WORDS: aggressiveness, social processing model, normative beliefs, intellectual disability